

УДК 658.012.12

Демиденко С.Л.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту
Черкаського державного технологічного університету*
Димитрова Д.О.
*студентка
Черкаського державного технологічного університету*

Demydenko S.L.
*PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Accounting, Analysis and Auditing,
Cherkasy State Technological University*
Dimitrova D.O.
*Student
Cherkasy State Technological University*

ОПЕРАТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

OPERATIONAL ECONOMIC ANALYSIS: ESSENCE, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних, методичних та організаційних основ оперативного економічного аналізу як функції управління в системі ринкових відносин діяльності підприємства. Розкрито сутність оперативного економічного аналізу, визначено його особливості, переваги та недоліки. Обґрунтовано доцільність створення автоматизованої системи економічного аналізу для забезпечення ефективного оперативного управління діяльністю підприємства.

Ключові слова: економічний аналіз, оперативний економічний аналіз, внутрішньогосподарський оперативний аналіз, організація оперативного економічного аналізу, оперативне управління.

Вступ та постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової економіки України виникають нові явища, обумовлені її сутністю. В промисловому секторі відбуваються реформування процесів управління та створення системи,

яка буде здатна вивести економіку промисловості на шлях сталого розвитку. Для цього існує потреба в реалізації її аналітичної функції та можливостей оперативного економічного аналізу, який здійснюється безпосередньо в про-

цесі виробництва. Метою цього виду аналізу є швидка об'єктивна оцінка господарських процесів на виробничих дільницях. Оперативний економічний аналіз має велику значущість в системі оперативного управління, що дає результативність для управління та виробництва загалом.

Оперативний аналіз дає змогу додати гнучкості у підготовці та прийнятті управлінських рішень, швидко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Але, на жаль, не всі його аспекти досить опрацьовані та відповідають вимогам сучасного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та організаційні засади оперативного економічного аналізу знайшли відбиток у працях відомих українських і закордонних учених-економістів, зокрема в роботах М.І. Баканова, І.І. Каракоза, Т.М. Ковальчук, Т.Д. Косової, Є.В. Мниха, І.І. Поклада, Г.В. Савицької, В.І. Стражева, М.Г. Чумаченка, М.І. Яцківа. Проте в умовах трансформації економіки країни виокремлення ролі і значення оперативного економічного аналізу в системі управління підприємством потребує додаткових досліджень.

Метою роботи є обґрунтування сутності оперативного економічного аналізу, його переваг та недоліків з метою забезпечення ефективного оперативного управління діяльністю підприємства.

Результати дослідження. Підприємство є складною системою ланок і підрозділів, які взаємодіють між собою та виконують багато різноманітних функцій в процесі виготовлення та збуту продукції. Господарську діяльність підприємства відображає система показників, які оцінюють фінансово-економічні процеси та її результати. Для ефективного та успішного управління діяльністю підприємств потребує систематичного вивчення. Одним з найефективніших способів дослідження господарської діяльності є аналіз.

Термін «аналіз» іншомовного походження (від гр. “analysis”) і означає «розділяти», «розчленовувати». Щодо економічного аналізу, то це означає вичленовування окремих показників господарської діяльності із загальних складових для подальшого їх вивчення. Аналіз економічних показників доповнюється за потреби протилежним заходом – синтезом (гр. “synthesis”), який, поєднуючи окремі показники в одне ціле, уможливує вивчення зв'язків і залежностей між ними. Отже, аналіз і синтез у комплексі забезпечують наукове вивчення явищ і процесів у їхньому зв'язку та взаємодії [5, с. 7].

Економічний аналіз господарської діяльності за часом дослідження процесів і явищ поділяють на попередній (перспективний), оперативний, наступний (ретроспективний) і стратегічний [5, с. 48].

За сучасних умов господарювання оперативний аналіз набуває особливого значення, оскільки ринкова економіка характеризується динамічною зміною ситуацій та процесів, що відбуваються як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі підприємства.

Оперативний аналіз проводиться одразу після здійснення господарських операцій або зміни ситуацій за короткі проміжки часу (зміна, доба, тиждень, декада) для швидкого впливу на техніко-економічні показники підприємства та його структурних підрозділів. За допомогою оперативного аналізу можна виявити негативні фактори та визначити їх вплив на господарську діяльність, зробити оцінку можливих наслідків і застосувати засоби для їх усунення або запобігання. Цей вид аналізу дає змогу своєчасно зробити оцінку ситуації, обґрунтувати управлінські рішення, виявити недоліки в роботі та скоординувати виробництво, знайти внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності використання виробничих ресурсів.

С.О. Заїка і А.В. Півень вважають, що оперативний аналіз має не менше, а, може, навіть і більше значення, ніж підсумковий, бо він дає змогу своєчасно виявляти і попереджати недоліки, прорахунки, помилки. Як відомо, реалізація функцій менеджменту має носити циклічний, планомірний та послідовний характер. Отже, оперативний аналіз як методична складова процедур реалізації функції контролю дає змогу досягти необхідного рівня циклічності та послідовності. Крім того, результати функції контролю складають нормативну основу для регулюючого впливу на керувану систему, отже, саме оперативний характер отримання вказаних результатів дає змогу мінімізувати втручання у функціонування виробничих систем з метою досягнення бажаних результатів основної діяльності [1, с. 4].

Оперативний економічний аналіз, на думку Т.М. Ковальчук, являє собою «неперервне дослідження об'єкта в момент впливу на нього, спрямоване на оцінювання, діагностику та пошук нових можливостей в досягненні мети і формуванні нових критеріїв для модифікації й переорієнтування (коригування) оперативних планів у випадку зміни впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, з метою вироблення дієвих ефективних управлінських рішень в умовах визначеності, невизначеності, конфлікту й ризику» [2, с. 194–202].

На нашу думку, завдання оперативного аналізу містить в собі не тільки виявлення негативних явищ, але й сприяння їх своєчасній корекції протягом певного періоду часу, що дає змогу реально поліпшити кінцевий результат роботи підприємства.

Оперативний аналіз характеризується такими особливостями [5, с. 49]:

- 1) терміновість, тобто наближення строків проведення аналізу до часу здійснення виробничо-фінансових операцій, що полегшує й прискорює виявлення та усунення недоліків, викриття винних;
- 2) дієвість, оскільки негайне виправлення недоліків матиме більший ефект, ніж ліквідація можливих негативних наслідків у віддаленому майбутньому;
- 3) вірогідність, оскільки за «гарячими слідами» можна зібрати достовірну інформацію про особливості всіх елементів господарського процесу;
- 4) цілеспрямованість, адже такий аналіз, як правило, має конкретну мету та завдання й спрямований на дослідження конкретної проблеми.

Інформаційними джерелами для оперативного аналізу є первинні документи бухгалтерського та управлінського обліку, щоденні первинні дані, які об'єктивно показують дійсний стан на дільниці, в цеху та підприємстві загалом. Також використовують нормативні та довідкові видання, матеріали особистого спостереження, технологічну, соціальну, маркетингову та іншу позаоблікову інформацію.

Якість управлінських рішень залежить від адекватності аналітичних висновків, одержаних на основі інформаційного забезпечення оперативного аналізу. Т.М. Ковальчук вважає, що однією з вагомих складових інформаційного забезпечення оперативного економічного аналізу є планова інформація й пропонує створення такої системи оперативного планування, яка б була адаптованою до змін умов внутрішнього і зовнішнього характеру, визначала б межі здійснення господарських процесів, була гнучкою й неперервною [2, с. 194–202].

На великих підприємствах інформацію для оперативного аналізу отримують переважно каналами автоматизованих систем управління й обробляють із застосуванням стандартних програм на персональних комп'ютерах. Але, незважаючи на значні технічні можливості комп'ютерних систем, в оперативному аналізі свідомо звужують коло

питань, проблем і показників роботи, а отже, й зменшують обсяг інформації. Проте таке обмеження об'єктів аналізу не повинно погіршити якість висновків і рекомендацій, зменшити їх цінність для управління.

Зазначимо, що основними етапами проведення оперативного економічного аналізу є такі:

1) визначення відхилень від бізнес-плану за основними якісними та кількісними показниками роботи підприємства загалом і його підрозділів за зміну, добу, п'ятиденки, декади;

2) оцінка ступеня впливу різних факторів на відхилення від плану (норм) за цими показниками;

3) визначення конкретних причин дії окремих факторів, встановлення винуватців недоліків;

4) швидка розробка і здійснення заходів, спрямованих на усунення негативних чинників, поширення передового досвіду.

Оперативний аналіз здійснюють за такими групами показників, як виробництво, відвантаження та реалізація продукції; використання трудових і матеріальних ресурсів, виробничих основних засобів; собівартість продукції; прибуток і рентабельність; платоспроможність.

Для проведення оперативного аналізу достатньо вивчати й виявляти тільки основні, на даний час вирішальні в цій ланці виробництва дані, які приводять до істотних відхилень від запланованої собівартості продукції та плану виробництва. Такий вибірковий підхід обумовлений залежністю оперативного аналізу від якогось певного фактору. Своєчасно прийняте оперативне управлінське рішення уможливить швидке усунення негативних факторів і створення сприятливих умов для поширення позитивних тенденцій.

Відмінною рисою оперативного аналізу є те, що економічні показники розглядаються переважно в натуральному вираженні. Інша характерна риса цього виду аналізу – його відносна неточність, пов'язана з приблизними розрахунками. Наприклад, точно визначити вплив на прибуток собівартості продукції не можна через те, що заздалегідь невідомо, яка частка продукції буде реалізована в даному місяці, а яка – надалі; не можна точно визначити вплив на обсяг виробництва продукції чисельності робітників, бо передчасно незрозуміло, скільки людина буде працювати в той чи інший робочий день на тій чи іншій ділянці виробництва.

Необхідно зауважити, що оперативний економічний аналіз має певні переваги і недоліки. До основних переваг оперативного аналізу слід віднести такі: по-перше, резерви підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, виявлені оперативним аналізом, можуть бути негайно використані підприємством у звітному періоді; по-друге, під час здійснення оперативного аналізу широко використовується метод порівняння, а система показників обмежена періодом, в якому здійснюється ухвалення управлінських рішень. Недоліками оперативного аналізу є часткова точність та повнота аналізу, пов'язана з неповним інформаційним забезпеченням на момент його здійснення; неможливо виявити закономірності чи встановити тенденції розвитку того чи іншого явища за результатами оперативного аналізу. Але ці недоліки не знижують значення оперативного аналізу.

Як відомо, діяльність виробничих підприємств спрямована на підвищення ефективності господарської діяльності, яка характеризується показниками рентабельності. Але за результатами аналізу рентабельності продукції керівники підприємств та підрозділів отримують інформацію тільки про минулі періоди, коли вже неможливо

запобігти неефективним витратам та низькому рівню прибутку. Одним з основних факторів, що впливає на рентабельність продукції, є її собівартість. Завдяки підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень підприємство має можливість визначати оптимальність показника собівартості. Саме повсякденний, тобто оперативний, аналіз витрат дає змогу уникнути непродуктивних, небажаних та нераціональних витрат.

На виробництві оперативний аналіз витрат здійснюють на підставі первинної документації бухгалтерського та оперативного обліку, а саме складають щоденні відомості (акти) розкрою, карти заміни матеріалів, додаткові вимоги на одержання матеріалів понад норми; маршрутні листки; додаткові наряди для нарахування заробітної плати у зв'язку з відхиленнями від нормальних умов, доплатні листки, відомості на оплату понаднормових робіт, акти про брак тощо.

Для оперативного управління собівартістю в цеху на виробничих дільницях проводять групування відхилень від норм і зміни норм за місцями виникнення, причинами й винуватцями. Групування проводяться щоденно, щодакдно, щомісячно за елементами витрат та статтями калькуляції.

Терміни виявлення відхилень та прийняття необхідних управлінських рішень мають велике значення для оперативного аналізу. Чим раніше надходить повідомлення про відхилення, тим скоріше можна припинити перевитрату ресурсів. Для цього користуються сигнальними документами, які або дають дозвіл на такі відхилення перед початком роботи, або повідомляють про них після закінчення операції. У місцях виробництва для оперативного аналізу витрат на основі сигнальних документів складають відомість відхилень від норм, де зазначають причини й винуватців відхилень [5, с. 498–499].

З метою контролю витрат на виробництво фактичні значення витрат узагальнюють, визначають відхилення від планових показників собівартості та на підставі узагальненої інформації ухвалюють відповідні управлінські рішення, спрямовані на скорочення витрат підприємства. Такий аналіз забезпечує надійний контроль за собівартістю продукції, розробкою та впровадженням у виробництво необхідних організаційно-технічних заходів, що сприятимуть зниженню собівартості.

Досягнення оперативності, наукової обґрунтованості та об'єктивності управлінських рішень на підприємстві можливо лише за рахунок створення автоматизованої системи економічного аналізу. Одним з найважливіших напрямів автоматизації аналітичної роботи є удосконалення інформаційного забезпечення оперативного економічного аналізу за рахунок створення бази даних, яка складається з окремих баз, сформованих по підрозділах підприємства. У базі даних оперативного економічного аналізу слід виокремлювати дані внутрішньогосподарського оперативного аналізу. Необхідна інформація повинна враховувати взаємозв'язок ресурсів виробництва, технології, організації виробництва, праці і управління та результатів господарювання.

Висновки. Для вирішення задач, що стоять перед оперативним управлінням господарською діяльністю підприємства, найбільш доцільним є використання оперативного економічного аналізу. Оперативний аналіз є системою щоденного вивчення показників діяльності підприємства та його виробничих підрозділів з метою швидкого втручання в процес виробництва для забезпечення безперервної та ефективної роботи підприємства. Цей вид аналізу дає можливість оперативно обґрунтувати управлінські рішення, координувати виробництво, своєчасно

оцінювати ситуацію з формуванням собівартості, виявити недоліки в роботі, знайти внутрішньогосподарські резерви поліпшення використання виробничих ресурсів, оперативно усунути негативні тенденції.

Забезпечити ефективне здійснення оперативного економічного аналізу підприємства можливо завдяки раціональній організації його інформаційного забезпечення, використовуючи комп'ютеризовані аналітичні системи.

Список використаних джерел:

1. Заїка С.О. Оперативний аналіз виробничої діяльності підприємств АПК : [навчальний посібник] / С.О. Заїка, А.В. Півень. – Х. : Міськдрук, 2010. – 113 с.
2. Ковальчук Т.М. Оперативний економічний аналіз: стан, проблеми, перспективи / Т.М. Ковальчук // Проблеми формування ринкової економіки. – 2001. – Спец. вип. Проблеми трансформації бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту в системі міжнародних стандартів.
3. Організація і методика економічного аналізу : [навч. посіб.] / [Т.Д. Косова, П.М. Сухарев, Л.О. Ващенко та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 351 с.
4. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навчальний посібник] / Г.В. Савицька. – К. : Знання, 2004. – 653 с.
5. Економічний аналіз : [навч. посібник] / [М.А. Болух, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток] ; за ред. М.Г. Чумаченка. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню теоретических, методических и організаціонних основ оперативного економіческого аналіза как функції управління в системі риночних відношеній діяльності підприємства. Раскрыта сущность оперативного економіческого аналіза, определены его особенности, преимущества и недостатки. Обоснована целесобразность создания автоматизированной системы економіческого аналіза для обеспечения эффективного оперативного управления деятельностью предприятия.

Ключевые слова: економіческий аналіз, оперативный економіческий аналіз, внутрішньогосподарський оперативний аналіз, організація оперативного економіческого аналіза, оперативное управление.

Summary. The article investigates the theoretical, methodological and organizational basis for operational economic analysis as management function within market relations of the enterprise. It is revealed the essence of operational economic analysis, defined special aspects, advantages and disadvantages. The expediency of creating an automated system of economic analysis to support effective operational management of the enterprise is proved.

Key words: economic analysis, operational economic analysis, internal economic operational analysis, organization of operational economic analysis, operational management.